

Makaleler (Tema)

GAZETECİ EMEĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE GÜVENCESİZLEŞME: TÜRKİYELİ DİJİTAL HABER ODALARININ SERBEST MUHABİRLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Sarphan Uzunoglu*

Öz

Dünyada dotcom balonu olarak bilinen krizin bir benzeri bugün Türkiye’de dijital haber odaları bağlamında meydana gelmektedir. Haber ekonomisi alanında yaşanan belirsizlik ve Türkiye’de medya endüstrisinde gerçekleşen dönüşüm sonucu çok sayıda dijital haber odası ortaya çıkmıştır. Bunların bazıları kâr odaklı, bazıları ise sivil toplum destekli ve kâr amacı taşımayan organizasyonlardır. Kimi haber odaları ise melez finansal modellere sahiptir ve hem reklam gibi geleneksel modellerden hem de hibelerden beslenmektedir. Bu yeni dijital haber odaları, geçmişte dijital ya da geleneksel haber odaları için tam ya da yarı zamanlı olarak içerik üretmiş birçok gazeteciye serbest çalışan olarak içerik ürettirmektedir. Bu da, Türkiye’de dijital çıkışlı haber odaları için haber üreten serbest çalışan bir muhabir komünitesi ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, Türkiyeli dijital haber platformları için içerik üreten muhabirlerin çalışma koşullarını dijitalleşmenin güvencesizliğe etkisi bağlamında ele almaktadır. Çalışma, dijital haber odaları için haber üreten serbest çalışan muhabirlerle yapılan derinlemesine mülakatları, araştırmacının 2016-2017 yıllarında Türkiye Gazeteciler Sendikası faaliyetlerine katıldığında edindiği gözlemleri ve dijital haber odaları için serbest çalışan muhabirlerce yanıtlanan anketi esas almaktadır.

Anahtar Terimler

dijitalleşme, emek, gazetecilik, güvencesizlik, yeni medya

* Doç. Dr., UiT, The Arctic University of Norway, sarphan.uzunoglu@uit.no

Makalenin Geliş Tarihi: 04/06/2018 Makalenin Kabul Tarihi: 28/09/2018

TRANSFORMATION OF JOURNALISTIC LABOR AND PRECARIZATION: A STUDY ON FREELANCE REPORTERS OF INDEPENDENT DIGITAL NEWS OUTLETS IN TURKEY

Abstract

The crisis, known as the Dotcom bubble in the world, is recently occurring in Turkey's new digital newsrooms. Due to uncertainty in news economy and recent developments in Turkey's media industry, dozens of digital newsrooms have emerged in the last decade. Some of these are profit-oriented organizations, while some are non-profit or have some hybrid economic models. These new digital newsrooms live off traditional incomes, such as advertisement revenue, as well as grants and donations. Many journalists who used to work in the past for digital or traditional newsrooms as full-time or part-time news practitioners are currently producing news content as freelance journalists for the new digital newsrooms. This caused the emergence of a new community consisting of freelance reporters working for these new-born digital news organizations. This study aims to analyze the impact of digitalization on precariousness focused on working conditions of journalists producing content for these newsrooms. The study is based on in-depth interviews with freelance journalists working for digital newsrooms, participatory observation of the researcher in activities of Journalists Union of Turkey in 2016-2017 period; and a survey answered by freelance journalists working for digital newsrooms.

Key Terms

digitalization, journalism, labour, new media, precarity

2000'li yıllarla birlikte gazetecilik sektörü büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm, mevcut ekonomik modellerin sürdürülebilirliğine ilişkin bir tartışmayı ve ortaya çıkan yeni içerik ve biçim trendleri ile nasıl başa çıkılacağı konusundaki teknik belirsizlikleri gündeme getirmiştir (Kaye ve Quinn 2010; Çakır 2007). Geleneksel haber mecraları, düşen tirajlara ya da gelirlere bağlı olarak kapanmakta, dijital mecralara dönüşmekte ve geniş bütçe kesintileriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Haber prodüksiyonu alanında maliyetler artmış, reklam gelirleri düşmüş, buna bağlı olarak da sektörde dramatik değişiklikler meydana gelmiştir. Teknoloji ve ekonomiyle bağdaştırılabilecek bu gelişmeler de sonuç olarak, görece kıt finansal imkanlar ve daha dar insan kaynakları ile çalışan haber odalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. (Hunter 2015; Brake 2017).

Bazı araştırmacılar ve medya eleştirmenleri bu krizi teknolojik belirlenimci bir yaklaşımla ele alırken, bazıları da ekonomik bir yaklaşımı tercih etme eğilimindedir. Teknolojik belirlenimci eğilimler çoğu zaman basılı gazete yahut televizyon gibi formların dijitalleşmeye dayalı büyük bir dönüşüm geçireceğini ve buna bağlı olarak haberin hem biçim hem de üretim süreçleri bakımından dönüşeceğini savunmaktadır. Bu perspektife göre, daha katılımcı bir izleyicilik ve buna bağlı olarak dönüşen üretim süreçleri ortaya çıkacaktır (Steen-Johnsen vd., 2016, s. 190). Ekonomik yaklaşımlar ise, çoğunlukla medyanın ekonomi politikine dayanan bir analiz ortaya koymaktadır. Bunların bazıları medya sahipliğine odaklanarak oligopolleşmeyi ele almakta ve büyük medya gruplarının oluşmasının getirdiği değişikliklere dikkat çekmektedir. Bazıları ise sendikasılaştırma ve güvencesizleştirme pratiklerine yoğunlaşarak, iş süreçlerinin dönüşümüne odaklanmaktadır (De Mateo vd., 2010, s. 251-253). Çevrimiçi trafikle birlikte geleneksel reklam gelirlerinin erimeye başlaması ve var olan ekonomik modellerin işlememesi de alanda yaşanan krizin sebeplerinden biri olarak görülmektedir ve bu durumun dengelenmesinin zor olduğu 90'lı yılların sonundan bu yana sıklıkla ifade edilmektedir (McChesney, 1999). Bugün bile, dünyanın başlıca gazetecilik portallarında dijital ve geleneksel reklam gelirlerinin durumu tartışılmaya devam edilmektedir.

Medya sektöründe yaşanan bu kriz, medya endüstrisindeki sermaye sahipleri tarafından ise modern iş piyasalarının bir parçası olarak algılanmakta ve ücretleri düşürmek, iş imkanlarını azaltmak ve kârlılıklarını artırmak için fırsat olarak kullanılmaktadır (Adkins vd., 2001). Stajyerler, tam zamanlı ya da serbest muhabirler, orta ya da üst düzey yöneticiler de ortaya çıkan bu yeni yönetsel eğilimin sonuçlarını tecrübe etmektedir.

Bu makale, sıklıkla küresel anlamda bir krizde olduğu ifade edilen gazetecilik sektöründe gözlemlenen güvencesizleşmenin dijitalleşmeye dayalı boyutunu Türkiyeli serbest çalışan ve dijital haber odaları için içerik üreten muhabirlerin tecrübeleri üzerinden ele almaktadır. Makalenin amacı, dijitalleşmenin haber odaları ve serbest çalışan muhabirlerin iş ilişkilerine nasıl etki ettiğini ve ortaya çıkan güvencesizlik ortamının gazetecilerin yaşam biçimleri üzerinde değişiklikler oluşturup oluşturmadığını anlamaktır.

Araştırma hakkında

Araştırmanın temel tezi, Türkiye’de gazetecilik alanında yaşanan güvencesizlik krizinin, doğrudan kanun hükmünde kararnamelerle kapanan gazeteler yahut politik sebeplerle işten çıkarılan gazeteciler örneklerinde olduğu üzere her ne kadar çok etkin bir faktör olsa da yalnızca ifade özgürlüğü alanındaki gelişmelerle açıklanamayacağı, dijitalleşmenin de güvencesizliği beslediği ve çalışma ilişkilerini negatif yönde dönüştürdüğüdür. Çalışmanın teorik eksen, dünyada güvencesizleşme, esnekleşme, örgütsüzleştirme ve emeğin ucuzlaması gibi pratiklere ilişkin güncel teorik yaklaşımlara dayanmaktadır. Dünyada, özellikle de sınıf ve emek eksenini üzerinden yürütülen çalışmalardan yararlanılarak (Standing, 2014), dijitalleşmenin çalışma ekonomisi alanında yarattığı yarılmaya odaklanılmıştır.

Araştırmanın temel amacı, Türkiye örneği dahilinde, geleneksel medyada gerçekleşen dijitalleşme hamlelerinin dijital haber odalarında çalışan gazeteciler arası ilişkiler ve çalışma rejimleri üzerine etkilerini anlamaktır. Gazeteci işsizliği ve serbest çalışan gazeteci statüsünde çalışan gazetecilerin sayısındaki artış gereği de araştırmanın odağında güvencesizleştirme sürecinden doğrudan etkilenen gruplarından biri olan serbest çalışan gazeteciler vardır.

Araştırma kapsamında cevabı aranan kimi sorular şöyledir: Yalnızca dijital alanda yayın yapan yeni haber odalarının üretim modelleri ve gelenekselden dijitale dönüşen haber odaları, sendikalaşma ve çalışma rejimleri bağlamında gazetecilerin güvence durumunu nasıl etkilemiştir? Haber odalarındaki prekerleşmenin Türkiye’deki medya sahipliğindeki dönüşüm ve dijitalleşme ile ilişkisi nedir? Dijitalleşmeye bağlı olarak gazeteciler mevcut niteliklerini dönüştürme ihtiyacı içinde midir ve bu ihtiyacı gidermek için gazeteciler, işverenler ve meslek örgütleri ne yapmaktadır?

Araştırmanın amacına ve sorularına bağlı olarak, makalede ilk olarak güvencesiz emek tartışmasına ilişkin akademik literatür taranmış, ardından 1800’lerden itibaren ekonomide güvencesizleşme üzerine ortaya atılan kavramlar ve yapılan çalışmalar üzerinden güvencesizleştirme süreçleri tanımlanmaya çalışılmıştır. Sonrasında gazetecilik endüstrisinde güvencesizleşmeye ilişkin ulusal ve uluslararası alanda yapılan araştırmalar taranmış, bu taramanın sonucunda haber odalarında güvencesizleşmeye yol açan temel faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatür taramasının ardından, makalenin araştırma sürecinde, 2016-2018 aralığında serbest çalışan gazeteciler ve gazetecilik örgütü temsilcileriyle yapılan 12 derinlemesine birebir görüşmede elde edilen ifadeler, Hinchmann ve Hinchman’ın (1997,

s. xvi) belirttiği üzere olayları anlamlı bir şekilde birbirine bağlayan, belli bir kitleyle ilgili fikirler edinilmesini sağlayan ve böylece insanların deneyimlerini aktaran net bir sıralı düzen içindeki söylemler olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Anlatıların birbirleriyle paralel bir içerik arz etmesini sağlayarak, bir anlatıya ilişkin kronolojiklik, anlamlılık ve toplumsal karşılığı olma şartları göz önünde bulundurularak tez dâhilinde görüşmeler sonucu ortaya çıkan anlatılar, görüşmecilerin statüleri göz önüne alınıp kategorize edilerek sunulmaya çalışılmıştır (Elliot, 2005, s. 4). Bu 12 görüşmeye ek olarak, dijital mecralar için aktif olarak içerik üretmekte olan 35 serbest muhabirin katıldığı bir anketle, sektördeki ortalama çalışma koşulları, ücretler ve yeni medya alanında gazetecilerin durumu anlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada birebir görüşmelerin yanı sıra etnografik çalışmada hem dönemsel şartların müsait olması, hem Türkiye'deki meslek örgütlerinin ve sendikaların durumunun belgeleştirilmesine ve katkıya açık olması, gazeteci emeğinin güvencesizliğinin üzerinde birçok toplantı ve proje üretilen bir konu olması gereği mümkün olmuştur. 2016-2017 yılları arasında Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın işsiz ve serbest çalışan gazetecilere yönelik projeleri olan Journo.com.tr ve TGS Akademi'nin sendikanın merkez binasındaki buluşmalarında, İstanbul, İzmir ve Ankara'daki eğitimlerinde, freelance gazeteciler ve sendika temsilcilerinin bulunduğu ortamlarda katılımcı gözlemler elde edilen bilgiler de araştırmada kullanılmıştır. Etnografiyi bir grubun davranışını doğrudan gözlemlemek ve bu gözleme dayanarak bu gruba ilişkin bir betimleme yapmak olarak tanımladığımız takdirde bu süreçte araştırmacının temel motivasyonu gazetecilerin prekerleştirme politikaları ve pratikleri karşısındaki davranışlarını, ortaya çıkan direniş, içerilme ve dışlanma durumlarını yerinde ve birebir inceleme fırsatı bulması olmuştur (Agafonoff, 2006, s. 117).

19. Yüzyıldan 2018'e güvencesizlik çalışmaları

Güvencesiz çalışma en basit şekilde belirsiz, öngörülemeyen, riskli bir çalışma biçimi olarak tanımlanabilir. Bu tür çalışma rejimlerinde sonuç çoğu zaman insanların işlerini kaybetmeleri, alternatif iş fırsatlarının sayıca kıt olması ve pazarın her geçen gün daha zor bir alan hâline gelmesidir (Kalleberg, 2009, s. 2).

Dünyada güvencesiz çalışmaya ilişkin tartışmalar uzun süredir devam etmektedir. Ancak özellikle de Guy Standing'in (2014), prekarya isimli bir sınıf tanımlama girişiminin ardından ortaya çıkan literatürde, Karl Marx'ın proletarya tanımı ve güvencesizliğe

yaklaşımından Standing ve ardıllarına kadar uzanan süreçteki farklı yaklaşımları inceleme eğilimi hakimdir. Günümüzdeki güvencesizleşme tartışmaları, birçok akademisyene göre, Marx ve Engels'in kavramlarından izole bir şekilde sürmektedir (Jonna ve Foster, 2016, s. 21). Oysa, prekerlik kavramını ilk kez bu bağlamda kullanan Bourdieu (1997) de çalışmasında Marx'ın yedek emek ordusu kavramına değinmektedir. Yedek emek ordusu etrafında biçimlenen güvencesizleşme yaklaşımı Engels'in (1997) İngiltere'deki işçi sınıfının durumuna ilişkin çalışmasında, Marx'ın *Kapital*'i (Marx, 1976) ve Engels ve Marx'ın (2013) *Komünist Manifesto* eserlerinde de ele alınmaktadır. Yine Marx ve Engels'in proletaryanın güvencesiz kesimlerinden bahsederken kullandığı "toplumun en alt katmanları tarafından kenara atılmış, edilgin bir şekilde çürüyen kesim" tarifi ile günümüzdeki prekerya tarifleri genel anlamda örtüşmektedir (Göker, 2018). Dahası, Marx ve Engels tarafından üretilen metinler çoğunlukla işçi sınıfını güvencesizleştirme esasına dayalı sermaye pratiklerine dayanmaktadır.

Güvencesizleşmeyle ilgili prekerleşme kavramı üzerine yoğunlaşan literatürün Marx ve Engels'in çalışmalarından izole olmasını eleştiren makalelerinde Jonna ve Foster (2016, s. 40), bu izolasyona rağmen bu tür girişimleri finans kapitalin mevcut durumuyla birlikte ortaya çıkan yeni bir durumu açıklama girişimi olarak görmekten yanadır. Dahası, onlara göre bu çalışmalar Marx'ın Avrupa'nın belirli bir bölgesine odaklanan 19. yüzyılın ortasında yayınlanan çalışmalarının küresel anlamdaki uygulamalarıdır ve buradaki en önemli husus sermayenin işçilere sunduğu yanlış umutların ifşa edilmesi ve işçi sınıfı ile toplumun durumunun iyileştirilmesidir. Bu makale de, proletarya, yedek emek ordusu ve prekeryanın öncü kavramları ve kendisi etrafında ortaya çıkan literatürden eşit şekilde faydalanma eğilimindedir.

19. yüzyıla Marx ve Engels'in çalışmaları ve onların güvenceye ilişkin yaklaşımları hakimken, 20. yüzyılın ikinci yarısında ve 2000'lerin başında marjinaler, enformal emek, sosyal dışlanma ve freeterlar gibi kavramlar üzerinden güvencesizleşmeye ilişkin yeni teorik yaklaşımlar üretilmeye devam edilmiştir. Bu kavramların ilki olan marjinallik, aşırı kentleşmeyle ortaya çıkan, yaygın kitlelere dönüşen ve şehirlerin çevresine yerleştirilen göçmenlere atıfla kullanılan bir terimdir. Çoğunlukla Güney Amerika'daki kente göç sonrası kente kültürlerini getirmesi beklenen bu grupların entegre olması sonucunda 1970'li yıllarda bu sözcüğü kullanma eğiliminden vazgeçilmiştir (Munck, 2013, s.747-748).

Bundan farklı olarak enformal emek ise, rastgele ya da kısa vadeli işlerde çalışan kişilerin emeğini tanımlamak için kullanılan bir kavramdı (Kerr, 2005). Enformal iş olarak

tanımlanan işler genellikle bir sürekliliği olmayan, işveren işçi ilişkisi sabit veya akte bağlı olmayan, işin devlet ya da ilgili kurumlar tarafından resmen tanınmadığı iş türleriydi. Bu tür işlerin ortaya çıkmasının engellenememesinin sebeplerinin başında ise denetleme ya da yasama organlarının konuyla ilgili yeterince cezai yaptırıma gitmemesi ve hatta bu emek türlerinin gerçekleştiği alanların denetimsiz bırakılması vardı. Göçmenler, mevsimlik işçiler, turizm çalışanları, kağıt toplayıcıları, gündelikçiler ve nakit para karşılığı etkinliklerde kayıtsız çalışan üniversite öğrencileri bu kategoride çalışanlara güzel birer örnektir (Purkis 2008; Sarı 2006; Erdoğan 2000).

Ele alacağım üçüncü kavram olan sosyal dışlanma ise, Birleşik Krallık'ta siyasi kurumlar tarafından tanımlanmış bir durumdur. Durumun göstergeleri, işsizlik, yetersiz iş kabiliyetleri, kötü evlilikler, yüksek suç oranları, aileden gelen fakirlik vs. şeklinde sıralanmıştır. Çoğunlukla kültürel farklılıklara dayandırılan sosyal dışlanma kavramı, özellikle 1990'larda ve 2000'lerde emek tartışmalarında sıklıkla dile getirilmektedir.

2000'lere gelindiğinde kullanılan bir diğer kavram da özellikle Japonya'da kullanılan freeter kavramıdır. Tam zamanlı işi olmayan ya da işsiz olan, evde kalıp ev işleriyle ilgilenmeyen ya da öğrenci olmayan kişiler için kullanılan bu kavram, aslen bilinçli olarak maaşlı ve sürekli işlere bu tür işler mevcut olmasına rağmen girmeyen gençleri tanımlamak için ortaya çıkmıştır (Inui 2005; Kosugi 2004). Freeter'ların sayısı 2001 yılında 4 milyonken zamanla 10 milyon civarına kadar yükselmiştir ve bilinçli olarak bu yaşam tarzına ve emek rejimine dahil olanların da gelirleri ve durumlarından memnuniyetleri düşmüştür.

Bu dört kavramın takipçisi olarak anlaşılabilir Standing'in (2014) prekarya tanımı ise, ortaya çıkmakta olduğunu öne sürdüğü bir sınıfı, prekaryayı bu dört farklı grupla birçok ortak özelliği üzerinden ele almaktadır. Aslında prekaryanın tarihçesi ilk olarak Pierre Bourdieu'nün (1997) maaşlı, kadrolu işçilerle, düzensiz çalışan işçilerin ayrımında kullandığı "prekarite" (düzensizlik) kavramına dayandırılabilir. Standing'e göre prekarya oluşmakta olan bir sosyal sınıftır ve kronik geçici çalışmaya mahkûm edilmiştir.

Çoğunlukla genç insanlardan oluşan prekaryanın üyeleri işsizlik ve işsizlik tehdidi arasındaki belirsizlik içinde sıkışıp kalmıştır. Prekaryanın üyeleri merkezi üretim mekanizmalarından uzaklaştırılmış ve birlikte çalıştıkları insanlardan izole edilmişlerdir. Stabil, düzenli bir iş yaşamları ya da sosyal hakları yoktur (Buğra 2014; Standing 2015, s.20). Standing'e göre bu prekerler proleterlere göre daha az düzenli, daha esnek ve stratejik davranma kapasitesine daha az sahiptir. Yine Standing'in prekerlik anlayışının

bir parçası olan ve gazetelerin prekerlik durumunu tanımlarken benim de yararlanacağım çerçeve ise prekarya kavramını açıklarken kendisinin kullandığı güvenlik ve esneklik kategorileridir. Standing'e göre esnekliğin kategorileri emek esnekliği, istihdam esnekliği, maaş esnekliği ve kalite esnekliğidir. Standing'in güvence üzerinden tanımladığı kategoriler ise iş pazarı güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği ve çalışma güvenliği olarak sınıflandırılmaktadır (Standing, 2014, s.18-19).

Standing'in, sunduğu çerçevenin işlevliliğine rağmen, prekarya kavramını bir sosyal sınıf olarak ele alması birçok açıdan eleştirilmektedir. Zira Standing, prekaryanın ne olmadığını anlatmaya prekaryanın ne olduğunu anlatmaya çalıştığından çok daha fazla zaman harcamış, bu yönüyle tanımının yetersizliği sık sık eleştirilmiştir (Munck 2013; Tonak 2015; Hacısalihoğlu 2015).

Çoğunlukla bu eleştiriler Standing'in sınıf tanımı oluşturabilmek için prekaryanın ortak özelliklerini tanımlamaktan yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen Standing'in esnekliğe ve güvencesizliğe karşı metodolojik ve kavramsal yaklaşımını takip ederken dikkate alınması gereken bazı önemli noktalar vardır.

Ek olarak Standing'in bir sınıf olarak prekarya tanımı elbette kullanımdaki tek tanım değildir. Chomsky, prekaryayı, toplumun çevresinde belirsiz bir varoluş içinde yaşayan insanlar olarak tanımlar (Chomsky, 2012, s. 32-33). Samir Amin (2003), nispeten düşük gelirli, geçici ve ayrımcılığa daha açık bir pozisyonda çalışan preker durumdaki kentsel işçileri olarak tanımlamıştır. Beatrice Appay (2010, s. 34) ise prekarya kavramını güvencesizlik ve proletaryanın bir birleşimi olarak tanımlamıştır. Öte yandan, bazı akademisyenler, prekerlik kavramını sendikalaşma yeteneğinin sınırlarıyla tanımlamaktadırlar (Quinlan, 2012, s. 16).

Bu makalede de, tüm bu tanımlar ve Standing'in tanımına dair itirazlar göz önüne alınarak Standing'in esneklik ve güvencesizlik kategorileri kullanılsa da, Standing'in ortaya attığı yeni tehlikeli bir sınıf olarak prekarya kavramı benimsenmemiştir.

Türkiye'de güvencesizleşme çalışmaları

Türkiye'de de güvencesizleşme alanında farklı endüstrilerin odakta olduğu çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların kimileri prekarya ve prekerleşme kavramlarını benimserken, kimileri güvencesizleşme ve esnekleşme gibi olgular üzerinden benzer konulara eğilmişlerdir. İlgili çalışmalarda farklı yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin, bazıları etnisitenin Türkiye'deki güvencesizleşme pratikleri üzerindeki etkisini ele alırken (Alpman, 2015), bazıları da belirli iş kollarına yönelmiştir. Seher Sağıroğlu (2013),

atanamayan öğretmenlerin durumu üzerinden güvencesizleşme pratiklerini ele almıştır. Şebnem Oğuz (2011) ise Tekel Direnişi örneği üzerinden işçilerin emeklerinin güvencesizleşmesini “proletaryadan prekaryaya mı” sorusu etrafında tartışmış, özelleştirme politikaları ve işçilerin çalışma koşullarındaki dönüşüm üzerinden güvencesizleşme pratiklerini sorgulamıştır. Erdoğan (2000) ise gündelik ev işçilerinin durumu üzerinden güvencesizleşmeyi ele almıştır. Bu çalışma hem siyaset kurumunun güvencesizleşmedeki rolünü tanımlaması hem de 2000’lerle birlikte dönüşen Türkiye’nin ekonomik politikalarını ele alması gereği önemlidir. Bu çalışma ayrıca güvencesizleşmede kayıtdışılık faktörü ve cinsiyet faktörünü de ele alması bakımından günümüz güvencesizleşme çalışmaları için önemli bir referans teşkil etmektedir.

Genel olarak çalışma ekonomisi alanından gibi görünen bu çalışmalara ek olarak, güvencesizleşmeyi siyasallaşma boyutuyla ele alan çalışmalar da vardır. Örneğin, Can Irmak Özınanır (2013) ve Dağhan Irak (2015) güvencesizleşme süreçlerini 2013 yılındaki kitlesel protestolarla bağdaştırarak incelemiştir. Eylemcilerin profili, genç emekçilerin iş güvenceleri ve politikleşmelerine değinilen bu makalelere ek olarak, yeni medya teknolojileri ve sosyal ağlarda üretilen içerikleri güvencesizlikle bağlayan kimi çalışmalar da yapılmıştır.

Ayrıca, yurttaş gazeteciliği ve dijitalleşme pratikleri de, kullanıcı tarafından üretilen içeriklere dayalı ekonomik modeller temelinde incelenerek güvencesizleşmeyi tetikleyen faktörler olarak ele alınmıştır. Yurttaş gazeteciliğinin ortaya çıkmasıyla profesyonel anlamda içerik üretenlerin yaşadığı güvencesizleşme, içerik üretiminin ofislere tıkanması gibi faktörler özellikle de bilişsel emek alanındaki güvencesizlik çalışmalarında sıklıkla dile getirilir hâle gelmiştir (Uzunoğlu 2015; Oğuz 2014).

Bu makalenin konusuyla paralel olarak ortaya konan bir başka çalışmada ise yeni medya çağında habercilik etiğinin dönüşümü Türkiye pratikleri üzerinden prekerleşme etkisi göz önünde tutularak ele alınmıştır. İlgili çalışmada, gazetecilerin mevcut çalışma koşullarında verdikleri mesleki kararların etik boyutu ve haber üretiminin demokratikleşmesinin yarattığı etkiler araştırılmıştır (Çığ ve Çığ, 2015).

Güvencesizleştirici bir faktör olarak dijitalleşme

Maden çıkararak köle işçilerden donanım montajcısına, onlardan sosyal medya üretüketicilerine (*prosumer*) ve çağrı merkezi aracılara dek çok geniş bir popülasyon güvencesizleştirme pratiklerinin ortak hedefi konumundadır. Üretim süreçlerindeki bu

değişim trendi, neoliberal stratejinin bir parçası olarak yorumlanmaktadır (Kergel ve Heidkamp, 2017). Oyun tasarımcıları, web tasarımcılar ve gönüllü olarak bu tür dijital süreçlerde üretime katılanlar üzerine yapılan çalışmalar, endüstriyel aktörlerin bu gayrimerkezi ve güvencesiz emek süreçlerinden yarar elde ettiğini savunmaktadır (Fuchs 2015, s. 501; Hong, 2013).

Bilişsel emeğe dayalı sektörler ise, yeni medya teknolojilerinin daha yaygın kullanımı gibi faktörler gereği emek süreçlerine dijitalleşmenin doğrudan etki ettiği sektörlerin başında gelmektedir. Yayıncılık, yazılım gibi alanlarda dijitalleşmeye dayalı güvencesizleşme pratiklerinde önemli bir artış meydana gelmektedir (Brophy, 2006). Firmalar, geçmişte kendi üretim araçlarını paylaşarak, ofislerinde istihdam ettikleri, sosyal güvenlik politikaları kapsamında güvence sağladıkları işçileri, uzaktan ve geçici sürelerle dayalı olarak istihdam etmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak firmalar hem düzenli işveren olmanın finansal ve hukuki yüklerinden kurtulmuş, hem de çalışanlarına normal şartlarda ofiste sunacakları ortamın ve üretim sürecinin bir parçası üretim araçlarını ve fiziki ortamı sağlamamaya başlamışlardır. Geçmişte üretim araçlarının demokratikleşmesi olarak tanımlanan ve üretimin yalnızca büyük sermaye sahiplerinin elinde kalmayacağını, herkesin üretim süreçlerine aktif katılım sağlayıp sömürüye karşı bir tür cephe oluşturabileceğini varsayarak başlayan bu süreç, üretim süreçlerinin güvencesizleşmesi, esnekleşmesi ve sermaye sahiplerinin emek süreçlerinde gözetime dayanan kontrollerinin pekişmesi şeklinde umulanın tersi yönde bir sonuca evrilmiş görülmektedir (Gajewska, 2006).

Ofislerin ortadan kalkması, düzenli emek rejimlerinin yerini gayri-merkezi üretim mekanizmalarının alması serbest çalışanların sayıca artmasına yol açmıştır. Özellikle bilişsel emeğe dayanan haber odaları gibi üretim alanları, Slack ve benzeri uygulamaların sağladığı özelliklerle birlikte bulut haber odalarına dönüşmüş, dijitalleşmiştir (Bunce vd., 2017). Slack tipi platformları kullanan işverenlerden bazıları bu platformların üretkenliği arttırdığını ve yataylığı pekiştirdiğini ve örgütsel şeffaflık sağladığını savunmaktadır (Owen, 2015). Türkiye özelinde Teyit.org gibi yeni nesil platformlar Slack yahut Trello gibi, iş bölümü ve ofis içi iletişim işlevlerini gören dijital araçlara yönelirken, aralarında Journo.com.tr gibi örneklerin de bulunduğu birçok dijital haber odası Telegram ya da Whatsapp gibi anlık mesajlaşma uygulamalarını tercih etmektedir. Bu durum işyerinde dayanışma kültürünün ve sosyalleşmenin de sınırlanması ve dönüşmesi olarak yorumlanmaktadır (Wong, 2018). Sendikal örgütlenmede ortam paylaşımının ve

sosyalleşme pratiklerinin önemi gözetildiğinde bu tür platformların devreye girmesinin de güvencesizleşme açısından belirleyici bir faktör olabileceği öne sürülebilir.

Dijitalleşmenin bir diğer sonucu olarak çalışanlar geçmişte en ileri boyutu özgeçmiş hazırlamak olan kendilerini tanıtmaya faaliyetlerini artık bir tür öz-markalama faaliyetine dönüştürmek zorunda kalmıştır ve sosyal ağ kullanımları bu konuda anahtar bir rol üstlenmektedir. Zira bu sosyal ağlardaki aktiviteler itibar elde etme yönünde önemli birer adım olarak görülmektedir (Gandini, 2016).

Dijitalleşmeyle ortaya çıkan, tam zamanlı olmayan ofissiz iş pratiklerinin bir yansıması da ortak çalışma alanlarıdır. Türkiye’de de dünyanın farklı ülkelerinde de aylık ücret karşılığında Internet ve çalışma ortamı kiralayan freelancer’lar bu alanlarda sermaye sahipleri için içerik üretmektedir. Bu durum, işveren tarafında rekabetçilikle artan verimlilik olarak tanımlansa da, öte yanda güvencesiz iş koşullarında çalışanlar için, kendilerini görünür kılma ve markalama gibi, geçmişte geleneksel üretim süreçlerinde çalışanların zorunda olmadığı yükleri zorunlu hâle getirmektedir. Dijitalleşmenin ortaya koyduğu bir başka güvencesizleşme pratiği ise, her ne kadar gazetecilik endüstrisinde kullanımını çok sık görmesek de, Fiverr.com ve benzeri freelance emek pazarlarına dair çalışmalarda sık sık karşımıza çıkan dijital emek pazarlarıdır (Hooton, 2017). Bu pazarlarda tasarım, kodlama, çeviri gibi alanlarda hizmet veren serbest çalışanlar, kurumsal ya da kişisel müşteriler için parça karşılığı iş üretmektedir. Bu dijital emek pazarları, işçi-işveren ilişkisini çoğunlukla politik mücadeleler sonucu kazanılmış güvenceye yönelik düzenlemelerden soyutlamakta, özellikle de ulusal dile ve yerelliğe dayalı olmayan işlerde, ulus ötesi sömürü mekanizmalarının işler hâle gelmesine neden olmaktadır. Örneğin, gazetesi için logotype tasarlayacak bir patron, ABD’de binlerce dolar karşılığında alabileceği hizmeti, Çin veya Tayland gibi pazarlardan çok daha ucuza alabilmektedir.

Muhabir emeği ve güvencesizleşme: Türkiye örneği

Özellikle, dijitalleşmeye dayalı haber endüstrisindeki emeğin dönüşümüne ilişkin yapılan araştırmalarda, haber endüstrisinde preker çalışma pratiklerinin “yeni normal” olarak anıldığı görülmektedir. Örneğin Örnebring (2018), 2007-2008, 2010-2012 ve 2017 olmak üzere üç ayrı dönemde gazetecilerle yaptığı yarı-yapılandırılmış görüşmelere dayandırdığı çalışmasında güvencesizliğin her geçen yıl sektörde daha fazla kabul gördüğünü, gazetecilerin bunu her geçen yıl daha fazla sektörel bir norm olarak tanımlamaya başladıklarını ifade etmiştir.

Yakın zamanda farklı ülkelerde akademisyenler tarafından yapılan araştırmalara bakıldığında, güvencesiz çalışma rejimlerinin yanı sıra ücretsiz çalışmanın da gazetecilik alanında her geçen yıl arttığı görülmektedir. Bu durum kimi zaman *Onedio* gibi platformlardan bildiğimiz kullanıcı tarafından üretilen içerik pratiklerine dayandırılırken (Bakker, 2012), bazen de itibar ya da görünürlük elde etmek için yapılan işler bu tür pratiklere örnek olarak gösterilmektedir (Gandini, 2016). Bazı gazeteciler serbest gazeteciliğe geçtikleri andan itibaren tek bir işin kendilerine yetmeyeceğini anladıklarını, halkla ilişkiler veya yetenekleriyle örtüşen sosyal medya hesabı yöneticiliği gibi farklı alanlarda işlere hızla yöneldiklerini ifade etmişlerdir (Örnebring, 2018, s.120).

Peki Türkiye’de durum nasıldır? Güvencesizleşme ve serbest çalışma pratiği bir norm hâline gelmiş midir? Dijitalleşme pratikleri güvencesizleşmenin normalleşmesinde nasıl bir rol oynamaktadır ve serbest olarak çalışan gazetecilerin yaşam standartları nasıldır? Yeni medya okur-yazarlığı ve dijital teknolojilere dayanan üretim mekanizmaları güvencesizleşmede nasıl bir rol oynamaktadır? Bu sorulara yanıt vermek için, dijital haber odalarında serbest çalışan muhabirlerin yanıtladığı anketimden ve yaptığım birebir görüşmelerden faydalanacağım.

Türkiye’deki T24, Diken, Duvar, Journo, P24, Artı Gerçek gibi dijital doğumlu mecralara içerik üretmekte olan 35 serbest muhabirin yanıtladığı anketin sonuçlara göre bu kişilerin %62’si (n=22) serbest olarak çalışmaya başlamadan önce haber medyasında tam zamanlı görev yaptıklarını, %38’i (n=13) ise bugüne dek haber medyasında yalnızca serbest çalışan olarak var olduklarını ifade etmiştir. Çoğunluğu (%68,57, n=24) ön lisans ya da lisans düzeyinde eğitim almış olan bu serbest muhabirlerin, %25,71’i ise (n=9) doktora ya da yüksek lisans derecelerine sahiptir.

Anketi yanıtlayan ve aktif olarak serbest çalışan gazetecilerin genel profiline bakıldığında gazetecilik endüstrisinde aktif olarak çalışma sürelerinin dengeli olarak dağıldığı görülmektedir. Araştırmaya katılan gazetecilerden yaklaşık %51’i (n=18) gazetecilik dışında bir alandan para kazandıklarını söylemektedir. Yine bu gazetecilerden %28,57’si (n=10) gelir elde etmek için fixer’lık da yaptıklarını belirtmiştir. Ankete katılanların %74,29’u (n=26) 1 yıldan daha uzun süredir serbest olarak çalıştıklarını söylerken, 1 yıldan kısa süredir çalışanların oranı %25,71’dir (n=9).

Katılımcılara, adlarına içerik ürettikleri dijital platformların çalıştıkları günlerin sigorta primlerini ödeyip ödemedikleri sorulduğunda, yalnızca 35 kişiden 2’si serbest olarak çalıştıkları dönemlerde sigortalı olduklarını ifade etmiştir. Aynı şekilde, söz konusu eser sözleşmeleri olduğunda da, serbest çalışanlardan yalnızca %20’si (n=7),

ürettikleri içerikler için sözleşme imzaladıklarını ifade etmişlerdir. Yani, iş akitleri söz konusu olduğunda sözlü anlaşma ya da özel mesajlaşmalar dışında bağlayıcılığı olan bir belge çoğu üretim sürecinde sağlanmamaktadır. Sosyal güvence ve iş güvencesinin ardından, hukuki güvenceleri sorgulandığında, anketi yanıtlayan gazetecilerden %17,65'i serbest çalışma olarak yaptığı haberlerden ötürü hukuki soruşturma geçirdiklerini belirtmiştir.

Söz konusu gelirler olduğunda ise parça başı ödemelerde durum gazeteciden gazeteciye önemli değişiklikler göstermektedir. Örneğin, ankete katılanların 6'sı, 100 TL'nin altında telif ücreti aldıklarını belirtirken, 5'i ise 400 TL ve üstü telif ücreti aldıklarını belirtmektedir. 100-400 TL arasında telif ücreti alanlar ise 100 TL -200 TL aralığında 8, 200 TL - 300 TL aralığında 8 ve 300 TL - 400 TL aralığında 6 kişi olmak üzere dağılmıştır. Bazı mecralarda üretilen içeriğin boyutu ve türüne göre içeriğe ödenen telif değışse de, çoğunlukla sabit telifler verilmektedir. Birebir görüşmelerde en çok yakınılan unsurlardan biri olan ödemeler sorulduğunda, çoğunluk (n=20) ödemeleri bir ay içerisinde alabildiklerini ifade ederken, katılımcılardan 8'i ödeme almanın bir aydan daha uzun süre alabildiğini söylemektedir.

Ödemelerin yapılmasında bir aydan daha fazla geciken platformlara haber yapan bu gazetecilerin diğer yanıtlarına bakıldığında hiçbirinin sigortalı olarak içerik üretmediği, bunlardan yalnızca bir tanesinin bugüne dek yaptıkları içerik için sözleşme imzaladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ödemelerin gecikmesi ve ücretlerin seviyeleri arasında ise bir korelasyon saptanamamıştır.

Gazetecilere ayrıca, çalışma tecrübelerinin güvencesizleşmeye etkisini saptamak açısından kaç yıldır gazetecilik yaptıkları ve bu sürecin kaç yılını serbest olarak geçirdikleri sorulmuştur. 5 yıl veya daha uzun bir süredir gazetecilik yapan serbest gazetecilerin yanıtları incelendiğinde, %64'ünün (n=11) 2 yılı aşkın süredir, %35,29'unun (n=6) 2 yıldan daha kısa bir süredir serbest olarak çalıştığı gözlenmektedir. Bu, bir yandan sektörel tecrübesi uzun zaman dilimine dayananların da serbest çalışma rejimine kaydığının göstergesi olmakla birlikte, aynı zamanda serbest çalışmanın yalnızca endüstriye yeni giren gazeteciler ya da gazeteci adaylarına ait bir patern olmadığını göstermektedir. Söz konusu 2 yılın altında profesyonel olarak gazetecilik yapan gazeteciler olduğunda, geçmişte tam zamanlı bir pozisyonda çalışan kişi sayısı 0 olarak görülmektedir. Bu, elbette istisnaların olmadığı anlamına gelmemektedir; ancak bu gazetecilerin tamamı 18-35 yaş aralığındadır ve ön lisans, lisans ya da lisansüstü programlarından mezunlardır. 18-35 yaş aralığındaki bu kişilerden yalnızca bir tanesi,

gazetecilik kaynaklı aylık gelirinin 4000 TL'nin üstünde olduğunu belirtmiştir, 4'ü ise gelirlerinin asgari ücret seviyesinin altında olduğunu belirtmişlerdir. Genele bakıldığında ise, ankete katılan serbest gazetecilerin %57,14'ünün (n=20) 1400 TL ve altında gelir elde ettikleri görülmektedir. Türkiye'de asgari ücret ise Temmuz 2018 itibariyle aylık net 1.603,12 TL, günlük brüt 67,65 TL olarak belirlenmiştir. Yani bu gazeteciler, asgari ücretin dahi altında bir ücrete çalışmaktadır. Yine Temmuz 2018 Sağlık-iş Sendikası istatistiklerine göre ise bir çalışanın -sadece kendisinin- yapması gereken yaşama maliyeti ise aylık 2.136,28 TL olarak hesaplanmıştır.¹ Söz konusu dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı yani açlık sınırı olduğunda ise elde edilmesi gereken miktar 1.738,37 TL olarak belirlenmiştir. Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 5.662,46 TL'dir. Yani, bu gazeteciler ailelerine bakmakla yükümlülere açlık ve yoksulluk sınırının altındalardır, bireysel bağlamda da kendilerini sürdürebilir durumda değillerdir. Aynı şekilde, ankete katılan serbest gazetecilerden 8'i de 1400 TL - 2500 TL arasında gazetecilikten elde ettikleri gelirleri olduğunu söylemektedir ve bu kişiler de Sağlık-iş araştırmasına bahsedilen gelir düzeyini ya az miktarla aşmakta ya da bu miktarın altında kalmaktadırlar. Buna bağlı olarak da 2500 TL ve altında para kazanan serbest gazeteciler arasında başka sektörlerden de para kazanma eğilimi yoğunluktadır (n=16, %57,14). Konuşulan gazetecilerden gazetecilik kaynaklı gelir seviyesi 2500 TL'nin altında olanlar, çoğunlukla sosyal medya yönetimi, sivil toplum kuruluşları için rapor yazımı, halkla ilişkiler gibi alanlarda içerik ürettiklerini belirtmiştir. Gelir düzeyleri, serbest gazetecilerin yaşam tarzları üzerinde de etkilidir; 2500 TL ve üzeri kazancı olan gazetecilerde kiralık da olsa kendi evlerinde yalnız ya da partnerleriyle birlikte yaşama trendi görülürken, 2500 TL altı kazanan gazeteciler aileleriyle ya da arkadaşlarıyla ortak evlerde yaşamaktadır.

Dijital haber odaları için haber üreten muhabirlerin emek süreçlerindeki güvencesizleşmeyi tanımlayabilmek için bu alandaki işçilerin güvence ve güvenliklerini sağlayacak sendikalılık hak ve ihtimallerini de göz önünde tutmak gerekir. Türkiye Gazeteciler Sendikası Başkanı Gökhan Durmuş'la yaptığım görüşmede Durmuş, Türkiye'deki mevcut dijital haber odalarının bazılarının şirket bazında gazetecilik kolunda dahi görünmediğini iletmiştir. Bu, gazetecilik alanında faaliyet gösterdiğini

¹ Temmuz 2018 Açlık ve Yoksulluk Sınırı <http://www.saglikis.org.tr/temmuz-2018-aclik-ve-yoksulluk-siniri/>

belirtmeyen dijital haber odalarına içerik üreten gazetecilerin, tam zamanlı çalışmalar dahi Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın ya da herhangi bir başka bir gazetecilik sendikasının yesi olamayacakları anlamına gelmektedir. Ancak Türkiye Gazeteciler Sendikası ve DİSK Basın-iş temsilcileri, dijital haber odalarının güvencesizliğe etkisini sorduğumda, bir mecranın dijital olmasının doğrudan güvencesizlik göstergesi olmadığını, Bianet gibi kendileriyle toplu sözleşme yapan örneklerin dahi bulunduğunu belirtmişlerdir. Buradaki en önemli sorun, onlara göre, dijital haber odalarındaki üretim ilişkilerini tam anlamıyla ereveleyebilecek bir kanunun olmamasıdır.

Ayrıca, araştırmada telif bazlı çalışan gazetecilerin birlikte çalıştıkları haber odalarına bakıldığında, yüksek telif ödeyen haber odalarının ya sendika ve sivil toplum örgütlerine, ya da yurtdışında olan ve Türkiye'ye dönük yayın yapan haber odalarına ait olduğu görülmektedir. Bu, hem örgütlü ve güvenceli/sigortalı çalışmayı zorlaştırmakta hem de güvencenin dışında bazı gazeteciler için güvenlik riski de doğurmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının projeleri sürdürülebilirlik, sürgündeki haber odalarının üretim süreçleri ise güvenlik konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

Görüştüğüm ve isminin kullanılmasını sektörde çalışmalarını ve hukuki güvenliğini riske edeceği için istemeyen muhabirlerden biri, yurtdışı merkezli ve Türkiye odaklı bir haber odası için haber ürettiğini ve bu durumun kendisini fazlasıyla tedirgin ettiğini belirtmektedir. Sektörel standartların oldukça üstünde telif ödemesine karşın bu haber odasından gelir elde ettiğinin devlet tarafından bilinmesinin dahi bir risk faktörü olduğunu söyleyen bu gazeteci, gazetecilerin bu kadar siyasileştiği dönemde, kendi siyasal görüşlerini neredeyse tamamen göz ardı ederek, yalnızca kazanç sağlamak için çalışır konuma geldiklerini söylemektedir. Haber odasının yayın politikasını onaylamasa da o haber odasıyla ilişki hlinde olmak zorunda olduğunu, zira tüm yaşamını gazetecilikten kazandığını söyleyen bu gazeteci, özellikle sürgündeki haber odalarının radikal yayın çizgileriyle alandaki muhabirlerini riske ettiğini; muhabirleri anonim tutacak ödeme ve iletişim yöntemleri kullanmayarak ilgili haber odalarının kendilerini iyice sıkıntıya sürüklediklerini belirtmektedir. Ankette, sürgündeki ya da merkezi yurtdışında olan haber odaları için (Ahvalnews.com, Ozguruz.org, Artigercek.com) içerik ürettiklerini belirten serbest muhabirlerin yanıtlarına bakıldığında, bu haber odaları için içerik üreten 10 kişiden yalnızca 2'sinin sözleşme imzalama esasına dayalı olarak alıřtđı, yalnızca 1 tanesinin alıřtđı günler için sigortasının yattđı görülmektedir. Sürgündeki haber odaları için çalışan bu 10 kişiden 3' ise serbest çalışırken yaptıkları haberlerden ötürü soruştırma geçirdiklerini belirtmektedir.

Yurtdışındaki haber odalarının içerik başına yaptıkları ödeme miktarı da büyük değişiklikler göstermektedir; ancak bu haber odalarına çalışanlardan hiçbiri 100 TL'den düşük parça başı telif ücreti aldığını belirtmemiştir.

Yine sürgündeki haber odalarından biri için serbest olarak içerik üreten bir başka gazeteci, birlikte çalıştığı mecrayı Bitcoin ve benzeri ödeme modelleri kullanması konusunda yüreklendirdiğini, ancak mecranın henüz bu tür ödeme yapmaya yanaşmadığını belirtmiştir. Gözetim teknolojilerinin boyutu ve devletin bankalardaki işlemler üzerinde yapabileceği soruşturmalar göz önüne alındığında, güvencesizlik olmasa da güvenlik ve ifade özgürlüğü problemi bağlamında dijital bir çözüm olarak kripto para ile yapılan ödemeler, birçoğu anonim olarak ya da mahlasla haber yapan serbest muhabirlerin çalışma süreçlerini daha güvenli hâle getirme potansiyeline sahiptir.

Geçmişte haftasonu eklerinde ve basılı yayınların internet sitelerinde tam zamanlı olarak çalışmış olan, şimdi ise serbest çalışan gazeteci olarak içerik üreten bir başka gazeteci ise, artık gelirinin çoğunu halkla ilişkiler alanında ürettiği metinlerden sağladığını ifade etmektedir. Sivil toplum örgütlerinin serbest çalışan gazetecilere yönelik projelerinin sınırlı sayıda içeriği kapsadığını ve süreklilikten uzak olduğunu belirten bu gazeteciye göre, bu tür projeler gazetecilerin günlük problemlerini çözseler de güvencesizlik problemini derinleştirmektedir.

Görüştüğüm gazetecilerden Rıfat Doğan ise bir dönem çalıştığı haber organizasyonunun, sözlü anlaşmada belirtilen ücret esasında kendisine yaklaşık 20 bin TL borcu olduğunu belirtmiştir. Dijital haber odalarında çalışmış olan başka görüşmeciler de, özellikle başka bir yayın için içerik üretmeye başladılarsa ödemelerin aksamaya başladığını belirtmektedir. Sendika temsilcileri de, sendikalı olmayan birçok gazetecinin bu tür belgeye dayalı olmayan alacaklarla kapılarını çaldıklarını ifade etmektedir.

Anket sonuçları ve yaptığım birebir görüşmelerde öne çıkan bu bulgulara ek olarak, Journo.com.tr'nin yazı işleri müdürü olarak görev yaptığım dönemde, serbest muhabirlerin de katılımıyla 2016 ve 2017 yılında düzensiz olarak çoğunlukla Türkiye Gazeteciler Sendikası Genel Merkezi'nde gerçekleşen haber toplantılarında elde ettiğim izlenimler ise üç temel başlıkta sıralanabilir: Tam zamanlı çalışma özlemi, sürekli olmayan gelirin yarattığı tekensizlik durumu ve rekabetin adil olmadığına ilişkin düşünce.

Bu süreç içerisinde, sendikanın genel merkezinde yapılan yazı işleri toplantılarına katılan serbest gazeteciler çok kez, toplantının yapıldığı ortamın bile bir ofis olarak kendilerine yeteceğini söylemişlerdir. Ayrıca, sendikanın projesi olan Journo, aktif olarak görev yaptığım süre boyunca kâr amacı gütmeyen ve tam zamanlı elemanı olmayan bir proje olmasına rağmen farklı serbest çalışan gazetecilerden düzenli olarak iş başvuruları almıştır.

Sürekli olmayan gelir problemi, serbest emeğe dayalı iş yapan, özellikle de gazetecilik hibe programlarına bağlı iş yapan Journo.com.tr gibi projelerde, çoğunlukla projeyi yürüten aktörden çok, hibe programının kurallarına bağlıdır. Birçok hibe programı, tam zamanlı olarak bir muhabir istihdam etmeyi engellemektedir. Buna bağlı olarak, özellikle de kâr amaçlı olmayan haber odalarının, hibe programlarına bağlı olarak telif ödediği projeler, gazeteciler için yalnızca geçici gelir kapıları olmaktadır ve gazeteciler de bu projelerle ve dolayısıyla haber odalarıyla geçici ilişkiler kurmaktadır. Aynı durum, bu programlar dahilinde editörlük ve benzeri görevler yapan gazeteciler için de geçerlidir. Zira bu görevlerdeki serbest çalışanlar da güvencesiz çalışmakta ve parça başı ücret almaktadır.

Bir başka gözlemim ise rekabetin adaletine ilişkindir. Gazetecilikte, kurumsallaşma ve profesyonelleşme eksikliği ve kaliteli gazeteci emeğine ilişkin kesin bir tanım geliştirmenin zor olması, subjektif başarı kriterlerinin ortaya çıkmasına ve sosyal çevrenin gazetecinin başarısında belirleyici bir faktör olduğu inancının pekişmesine neden olmaktadır. Bu da, belirli gazetecilik çevrelerinde bulunan, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yaşayan serbest çalışan gazetecilerin, görece daha küçük şehirlerde yaşayan ve gazetecilik alanındaki belirli sosyal gruplara dahil olmayan gazeteciler için büyük dezavantaj yaratmaktadır. Zira hibe programlarına bağlı telif projelerinin bir kısmı, kamusal alanda duyurulmadan bu küçük çevrelerde haberleşme yoluyla serbest çalışan muhabirlere parça parça iş vermektedir.

Gazeteciler, sürekli olarak çalışabilecekleri fiziki bir mekan ihtiyacı içerisinde ve birçoğu tam zamanlı çalışma rejimine geri dönmek istemektedir. Zira, yaptığım anket çalışmasına katılan gazetecilerden %62,85'i (n=22) de, tam zamanlı çalışma rejimine dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Birçok sivil toplum projesi olmasına karşın, bu projeler bu gazetecileri ücret sağlasalar da sigorta yapmadan çalıştırmalarının yanı sıra, aynı zamanda onlara üretim aracı da sağlamamaktadır. Birçok gazeteci, katıldıkları yazı işleri toplantılarında, üretim araçlarının (kayıt cihazı, bilgisayar vs.) yeterli

olmamasından yakınmaktadır. Bazı gazeteciler üretim araçlarını sürekli olarak paylaşmakta, bu da aralarında dönem dönem sıkıntıya neden olmaktadır.

Gazeteciler, içlerinde buldukları güvencesizlik durumuna bağlı olarak bir güvensizlik içindedir. Bir yandan yeni piyasa koşullarına uyum sağlamaya çalışırken, birçoğu başka alanlara kaymak için fırsat kollamakta ya da yeni mesleki beceriler elde etmek için eğitim almaktadırlar. Birçok gazeteci, yabancı dil bilmemeleri ve gazetecilik yetenekleri dışında başka alanlarda yetenek sahibi olmamaları nedeniyle sektör değiştirmekte zorlanmaktadır. Bu durum halkla ilişkiler, reklamcılık ve sinema gibi çoğu gazetecilik kadar olmasa da güvencesiz olan alanlarla bir geçişlilik ilişkisi doğurmuştur. Sivil toplum projelerine katılan gazetecilerin birçoğu, uzmanlaştıkları alanlardan ziyade sivil toplum örgütlerinin projelerinin ihtiyaçları veya siparişlerine uygun türlerde içerik üretmekten şikayetçidir. Ancak, sivil toplum örgütlerinin projeleri ve hibe programlarının kapsamı, onlar için bu özgürlük alanını hibeyle desteklenen dijital platformlar bağlamında kısıtlamaktadır. Çoğunlukla kendi gelir modellerini yaratamadıkları için hibe programlarının ihtiyaçlarına göre proje üretme arayışına giren haber odaları, konsolosluklar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından belirlenen ana temalara uygun haberler ürettirerek fonların kurumlarının içerisine akışını sağlamaya çalışmaktadır. Bu da, insan hakları, toplumsal cinsiyet gibi kategorilerde çok sayıda içerik talebi oluşmasına; ama buna karşın emek, güncel siyaset, sağlık ve benzeri kritik alanlardaki içerikler için kaynak yaratılmaması ve bu alanlarda uzmanlaşmış muhabirlerin güvencesiz şartlarda dahi olsa çalışmasını zorlaştırmaktadır.

Ticari modelleri olan dijital platformlara çalışan gazeteciler arasında ise ciddi bir rekabet söz konusudur. Bu platformlara da içerik sağlayan, yaptığımız toplantılara da katılan muhabirlerin önemli bir kısmı, farklı bir performans rejimine dahil olduklarını söylemektedir. Bahsedilen performans rejimi, çoğunlukla Google Analytics ve benzeri servisler aracılığıyla ölçülen tıklanma veya bazı sosyal ağ analiz araçlarınca ölçülen etkileşim istatistiklerine bağlıdır. İçerikleri az tıklanan ya da niş konularda habercilik yaptıkları için sınırlı bir kitleye okunan gazeteciler için dezavantajlar ortaya çıkmaktadır. Görüştüğüm muhabirlerden bazıları ise serbest çalışan muhabirlere ödeme yapan platformların, bu kişilerin içeriklerine yeterince özen göstermediklerini düşünmektedir. İçeriklerinin, sosyal ağlarda yeterince paylaşılmadığını yahut web sitesinde yeterince öne çıkarılmadığını söyleyen serbest gazeteciler, ayrıca editörlerin de serbest muhabirlerden gelen içeriklere angarya muamelesi yaptığını belirtmişlerdir. Bu, elbette güvencesizliği doğrudan etkileyen bir faktör olarak değerlendirilemez; ancak görünürlüğün piyasada

sürdürülebilirlik bakımından bu kadar önemli olduğu bir dönemde, gazetecilerin bu kaygıları önemli bir göstergedir.

Sonuç

Dünyada dotcom balonu olarak bilinen ve 1995-2000 yılları arasında yaşanan İnternet teknolojilerinin, bu teknolojilerinin alanı domine edip büyük finansal fayda yaratacağına dair o dönem için mantıklı olmayan spekülasyona bağlı bir ekonomik balon oluşması ve bu spekülasyonun karşılıksız çıkması oluşan krizin bir benzeri bugün Türkiye’de dijital haber odaları bağlamında meydana gelmektedir. Herhangi bir kanuna tabi olmayan, kurumsal kimliği olmayan, güvenli bir platforma dayanmayan, farklı sosyal ağlar üzerinden yayın yapan ve kendisini gazetecilik işlevi üzerinden tanımlayan yayınların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Gazetecilik müteşebbisleri, dijital alanda bir finansal model olmadan hayata geçmekte, bu ise modelsiz yayınların güvencesizliği derinleştirmesine neden olmaktadır.

Sendika temsilcilerinin ifadelerine göre kayıtlı iş yerlerinde bile düzenli iş kanunu temelli denetleme yapmayan devlet kurumları bu tür kurumlarla iş kanunu ve gazetecilik endüstrisi bakımından ilgilenmemektedir. Bu, hem anaakımdaki prekerleşme karşısında işsiz kalan ya da medya alanının dışına itilen gazetecilerin direniş mekanizması olarak kendi platformlarını kurmaları hem de 2010’larla birlikte artan protesto dalgalarına eşlik eden yurttaş gazeteciliği pratiğinin örneklerinin artmasıyla bağdaştırılabilir. Zira, bu yeni gazetecilik inisiyatifleri, kurumsallaşma bağlamında zayıf olduklarından ve hatta çoğu zaman kurum değil inisiyatif seviyesinde olduklarından iş akitlerine bağlı çalışmamakta ya da gazeteci istihdam etmemektedirler. Platformlardan gelen dijital gelir modellerinin büyük kısmı fatura kesmek gibi geleneksel reklam mekanizmaları için gerekli olan süreçlere de dahil olmadıkları için çoğunlukla kurucu ya da kurucularının bireysel hesapları üzerinden para akışını sağlamaktadırlar. Bu da ortaya şirket gibi hareket eden ama şirket olmayan ve formal bir kimliği olmadığı için denetlenemez durumda olan birçok dijital aktör ortaya çıkarmıştır. Bunların büyük kısmı da, yurttaş gazeteciliği alanından gelen aktivistlerin ya da farklı nedenlerle işsiz kalan gazetecilerin inisiyatifleşerek ama kurumsallaşmayarak ortaya koydukları, güvencesizliği besleyen ve denetlenemez durumdaki aktörlerdir.

Buna ek olarak, barınma ve alan adı satın almanın maliyetlerinin düşmesi, içerik yönetim sistemlerinin kullanılabilirlik açısından daha işlevli ve erişilebilir hâle gelmesi, profesyonel tasarımlı haber platformlarının daha fazla sayıda insanın erişimine açılması

bu denetlenemez yahut formal olarak tanınması zor dijital haber platformlarının doğuşuna neden olmuştur.

Bu platformlar bir yandan ifade özgürlüğü alanı için ferahlama yaratırken, öte yandan da profesyonel ve ekonomisi olan bir alan olarak, kâr amaçlı gazetecilik inisiyatiflerinin tüketici kitlelerini bölmüş, özellikle de İnternet sitelerini erişilebilir kılan ve gözetim odaklı reklamlarla para kazanmaya çalışan gazetelerin varlığı, azalan muhabir sayısı ile eş zamanlı olarak artan kopyala yapıştır haber sayısı gibi kimi gelişmelere neden olmuştur. Gazetecilik ürünlerinin kalitesinde, güvencesizleşme ve “niceliğe göre ödeme yapılan” yeni performans rejimine bağlı bir düşüş gözlenmektedir.

Dijital haber odaları için çalışan gazetecilerin önemli bir kısmı, başta halkla ilişkiler olmak üzere gazetecilik dışı alanlardan gelir elde etmektedir ki, bu da bu gazetecilerin etik anlamda eleştiriye açık bir çalışma durumu içerisinde oldukları anlamına gelmektedir.

Öte yandan, dijital alandaki Journo.com.tr, Platform24.org, Halagazeteciyiz.net gibi sivil toplum destekli haber odası modelleri ise sürdürülebilirlikleri soru işareti yaratsa dahi, sektörün dışına itilmiş, iş bulmakta güçlük çeken gazeteciler için telif programları sağlamaktadır. Ancak gazeteciler, bu platformların kısıtlı erişim alanları ve belirli gazetecilerle sınırlı kalan ağları konusunda eleştirel düşüncelere sahiptir.

Dijitalleşme sendikalaşma alanında az sayıda olumlu, çok sayıda da olumsuz durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. E-devlet üzerinden sendika aboneliğinin kolaylaşması, dijitalleşme hamlesinin bir parçası olarak sendikalar açısından görece avantaj sağlayan bir durum olsa dahi, dijital haber odalarının artması hem üretim ilişkilerinin denetlenmesini güçleştirmiş hem de desantralize olan ve serbest muhabir emeğine dayanan ilişkiler örgütlenmeyi imkânsız hâle getirmiştir.

Tüm bunlara bağlı olarak, gazetecilik endüstrisinde güvencesizleşme etkisinden bahsetmemek mümkün değildir. İşsizlik, iş bulamama, iş arayışlarında zorluk yaşama gibi birçok durum; kaliteli gazeteci emeğinin nasıl tanımlanacağı, kimin gazeteci olduğu gibi sorularla birlikte tekrar sorgulanmalıdır.

Buna bağlı olarak, bu araştırmanın tezi, konusu ve eriştiği çıktılar düşünüldüğünde, bu sonuçlara bağlı olarak yapılabilecek araştırmalarda gazeteci emeğinin nasıl dönüşmesi gerektiği, aranan niteliklerin yeni medya alanında meydana gelen değişikliklerle birlikte nasıl dönüştüğü, sektörde sivil toplum örgütlerinin verdiği eğitimlerin yeterli olup olmadığı, dijital haber odalarının insan kaynakları politikalarının nasıl şekillendiği gibi başlıkların sorgulanması şarttır.

Kaynaklar

- Adkins, C. L., J. D. Werbel, ve Jiing-Lih, F. (2001). A field study of job insecurity during a financial crisis. *Group & Organization Management*, 26(4), 463-483.
- Agafonoff, N. (2006). Adapting Ethnographic Research Methods to Ad Hoc Commercial Market Research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 9(2), 115-125.
- Alpman, S. P. (2015). Enformelleşme, Kimlik, Prekarizasyon Emeğin Kürt Hali. *Katkı. Sosyal Araştırmalar Vakfı*, 6-23.
- Amin, S. (2013). *The Implosion of Contemporary Capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- Appay, B. (2010). Precarization and flexibility in the labour process: A question of legitimacy and a major challenge for democracy. *Globalization and Precarious Forms of Production and Employment: Challenges for Workers and Unions*, 23.
- Bakker, P. (2012). Aggregation, content farms and Huffinization: The rise of low-pay and no-pay journalism. *Journalism Practice*, 6(5-6), 627-637.
- Becker, H. S., (1958), Problems of Inference and Proof in Participant Observation, *American Sociology Review*, 23(6), 652-660.
- Bourdieu, P. (1999) *Acts of Resistance*. Translated by Richard Nice. New York: The New Press.
- Brake, D. R. (2017). The Invisible Hand of the Unaccountable Algorithm: How Google, Facebook and Other Tech Companies Are Changing Journalism. In *Digital Technology and Journalism* (pp. 25-46). Palgrave Macmillan, Cham.
- Brophy, E. (2006). System error: Labour precarity and collective organizing at Microsoft. *Canadian Journal of Communication*, 31(3).
- Buğra, A. (2013). Siyasetin Geri Dönüşü. *Express Dergisi*, Sayı 137.
- Bunce, M., Wright, K., ve Scott, M. (2017). 'Our newsroom in the cloud': Slack, virtual newsrooms and journalistic practice. *New media & Society*, 20, 3381-3399.
- Chomsky, N. (2012). *Occupy*. Penguin.
- Çakır, H. (2007). Geleneksel gazetecilik karşısında internet gazeteciliği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(22).
- Çığ, E. Ç. ve Çığ, Ü. (2015). Gazetecilik Emeğinin Prekarizasyonu: Yeni Medya Çağında Habercilik Etiğini Tartışmak. *İş Ahlakı Dergisi*, 8(2), 197.

- De Mateo, R., Bergés, L. ve Garnatxe, A. (2010). Crisis, what crisis? The media: business and journalism in times of crisis. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 8(2), 251-274.
- Elliott, J. (2005). *Using narrative in social research: Qualitative and quantitative approaches*. Sage.
- Engels, F. (1997). *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*. (Y. Fincancı, Çev.). Ankara: Sol.
- Erdoğan, N. (2000). Gündelikçi Kadınlar, Emir Eleri ve Benzerlerine Dair. Aşağı Sınıflar, "Yüksek" Tahayyüller. *Birikim*, (132).
- Fuchs, C. (2015). Digital Labor. *The Routledge Companion to Labor and Media*, 51.
- Gajewska, K. (2014). Peer production and prosumerism as a model for the future organization of general interest services provision in developed countries: examples of food services collectives. *World Future Review*, 6(1), 29-39.
- Gandini, A. (2016). Digital work: Self-branding and social capital in the freelance knowledge economy. *Marketing theory*, 16(1), 123-141.
- Göker, N. (2018). Sinemada prekarizasyon: Filmlerde güvencesizliğin mikro anlatıları. *Journal of International Social Research*, 11(55).
- Hinchman, L. P. & Hinchman, S. (1997). *Memory, identity, community: The idea of narrative in the human sciences*. Suny Press.
- Hooton, C. A. (2017). America's online 'jobs': conceptualizations, measurements, and influencing factors. *Business Economics*, 52(4), 227-249.
- Hong, R. (2013). Game modding, prosumerism and neoliberal labor practices. *International Journal of Communication*, 7, 19.
- Hunter, A. (2015). Crowdfunding independent and freelance journalism: Negotiating journalistic norms of autonomy and objectivity. *New Media & Society*, 17(2), 272-288.
- Inui, A. (2005). Why freeter and NEET are misunderstood: recognizing the new precarious conditions of Japanese youth. *Social Work & Society*, 3(2), 244-251.
- Irak, D. (2015). Prekaryalaşan Orta Sınıf, Gezi ve Sosyal Medya. Barış Çoban ve Bora Ataman (Der.), *Direniş Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* (s. 79-92). İstanbul: Kafka.
- Jonna, R. J. ve Foster, J. B. (2016). Marx's theory of working-class precariousness—and its relevance today. *Alternate Routes: A Journal of Critical Social Research*, 27.
- Kalleberg, A. L. (2009). Precarious work, insecure workers: Employment relations in transition. *American sociological review*, 74(1), 1-22.
- Kaye, J. ve Quinn, S. (2010). *Funding journalism in the digital age: Business models, strategies, issues and trends*. Peter Lang.

- Kosugi, R. (2004). The transition from school to work in Japan: Understanding the increase in freeter and jobless youth. *Labour*, 4, 3-2.
- Kerr, R. B. (2005). Informal labor and social relations in northern Malawi: The theoretical challenges and implications of ganyu labor for food security. *Rural sociology*, 70(2), 167-187.
- Kergel, D. ve Heidkamp, B. (2017). Media Change—Precarity Within and Precarity Through the Internet. In *Precarity within the Digital Age* (pp. 9-27). Springer VS, Wiesbaden.
- Marx, K. (1976). *Capital*, vol. 1. London: Penguin.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). Komünist Manifesto. (C. Üster ve N. Deriş, Çev.). İstanbul: Can.
- McChesney, R. (1999). *Rich Media, Poor Democracy*. Urbana: University of Illinois Press.
- Munck, R. (2013). The Precariat: a view from the South. *Third World Quarterly*, 34(5), 747-762.
- Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan "Prekarya" ya mı? *Mülkiye Dergisi*, 35(271), 7-24.
- Örnebring, H. (2018). Journalists thinking about precarity: Making sense of the "new normal". *ISOJ*, Vol 8 Number 1, 109.
- Oğuz, S. (2014). Bilişim ve Emek Süreci. *LaborComm 2014*, 49.
- Owen L. H. (2015). How 7 news organisations are using Slack to work better and differently. *NeimanLab*.
- Özınanır, C. (2013). Gezi Direnişi'nden Forumlara: Saatlerin Ayarını Bozan Politikanın Dönüşü. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), 183-200.
- Purkis, S. (2008). Informal Labour Use in Tourism-Led Development: The Case of Marmaris. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(69), 107-126.
- Quinlan, M. (2012). The 'pre-invention' of precarious employment: the changing world of work in context. *The Economic and Labour Relations Review*, 23(4), 3-24.
- Sağiroğlu, S. (2013). From precarious employment to precarious life: The case of non-appointed teachers in Turkey. *Unpublished doctoral dissertation*. Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Sarı, C. (2006). Formel ve Enformel Arasında: Ankara'da Atık Kâğıt Toplayıcılarının Deneyimine Eleştirel Bir Bakış, 126-137. *Türkiye'yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak*. TÜSAM.
- Standing, G. (2015). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*. (E. Bulut, Çev.). İstanbul: İletişim.

- Steen-Johnsen, K., Ihlebæk, K. Andrea ve Enjolras, B. (2016). News on new platforms: Norwegian journalists face the digital age. *The Crisis of Journalism Reconsidered: Democratic Culture, Professional Codes, Digital Future*, 190-209.
- Tonak, A. (2015). *Prekarya mı, Proletarya mı? Sonuna Doğru*. İstanbul: İmge.
- Uzunoglu, S. (2015). Yeni Medyada Dijital Emek Sömürüsü: Tüketiciden Üreticiye Yeni Medya, Yeni Sömürü Pratikleri. *E-Journal of Intermedia*, 2015/2(1) 181-194.
- Wong, Y. M. S. (2018). *Virtual sensemaking and self-presentation on Slack: Exploring the effects of Enterprise Social Network (ESN) on workplace culture and socialisation*. University of Copenhagen MA Cognition and Communication Master's thesis.